

YUNUS EMRE’NİN İBÂDET ANLAYIŞI

Prof. Dr. Mehmet Demirci

İbâdet sözlükte “boyun eğme, alçak gönüllülük, itaat, kulluk, tapma, tapınma” anlamlarına gelir. Dinî terim olarak ise, insanın Allah’a saygı, sevgi ve itaatini göstermek, O’nun hoşnutluğunu kazanmak niyetiyle ortaya koyduğu belirli tutum ve davranışlar için kullanılır. İbâdet kelimesinin dinî içerikli belli ve düzenli davranış biçimleri için kullanımı daha yaygındır, namaz, oruç gibi. Daha geniş anlamda ibâdet, insanın, hayatını daima Allah’a karşı saygı ve itaat bilinci içinde sürdürmesi şeklindeki kulluk duyarlılığı demektir.¹

Bu kulluk duyarlılığını şu hadiste açıkça görürüz. Hadis kitaplarımızda “Cibril Hadisi” diye bilinen bir metin yer almaktadır. Peygamber efendimiz bir gün ashâbından bazılarıyla birlikte iken bir yabancı gelir. Hz. Peygamber’e bir takım sorular sorar ve cevaplarını alır. Sorular ve cevaplar şöyledir:

-İslâm nedir?

-İslâm, Allah’tan başka tanrı olmadığına ve Muhammed’in Allah’ın resûlü olduğuna şehâdet etmen, namazı kılman, zekâtı vermen, ramazan orucunu tutman, gücün yeterse hacca gitmendir .

-İman nedir?

-İman Allah’a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe iman etmen ve bir de kaderin hayrına ve şerrine inanmandır.

-İhsan nedir?

-İhsan Allah’ı görüyormuş gibi ibâdet etmendir. Her ne kadar sen O’nu görmüyorsan da şüphesiz O seni görmektedir.

Adam başka sorular da sorup cevaplarını aldıktan sonra ayrılır. Ashap, kimdi o? diye merak edip ararlarsa da bulamazlar. Peygamber efendimiz (sa):

-O Cebrail’di, halka dînini öğretmek için gelmişti! buyurur.²

Söz konusu hadiste dînimizin temel unsurlarının yer aldığını görüyoruz. Bunlardan birincisi imandır. İman, inanmak demektir. Buradaki inanma, sıradan bir inanış değildir; şüphesiz ve kesin bir inanç söz konusudur. Din inançla başlar. Dinde ikinci temel esas amel yani iştir, fiildir. İçimizdeki inancın dışa yansması gerekir. Tek başına inanç şüphesiz bir değerdir, ama yeterli değildir

İlk iki madde ile, yani iman ve ibâdetle sınırlı kalındığı takdirde, dinin fert ve toplum planında insandan beklediği amacın tam olarak gerçekleşemediği görülür. Yani bir kimse iman sahibi olup ibâdetlerini de yerine getirmeye çalıştığı halde ciddi bir takım eksiklikleri olabilir. Allah’a inanan, namazını kılan fakat işinde hile yapan veya bencilce davranışlarda bulunan insanın önemli noksanları var demektir.

Cibril hadisimizdeki “İhsan” kavramını biraz açalım. Aslında ihsan, sözlük ve terim anlamı bakımından zengin manâlı bir kelimedir. Burada onların ayrıntısına girmeden, doğrudan Hz. Peygamber (as)ın tarifine bakalım. Cebrail’in “İhsan nedir?” sorusuna Peygamber efendimiz şöyle cevap vermişti:

-İhsan Allah’ı görüyormuş gibi ibâdet etmendir. Her ne kadar sen O’nu görmüyorsan da şüphesiz O seni görüyor.”

¹ Bkz, Mustafa Sinanoğlu, “İbadet”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. 19

² Müslim, iman, 1; Buhari, iman, 37

Buradaki “ibâdet” kavramı üzerinde biraz durmalıyız. İbâdet deyince namaz gibi, oruç gibi sadece şeklî ibâdetleri mi anlayacağız, yoksa daha geniş mi düşüneceğiz? Arapçada “abd” ve “ibâdet” aynı kökten gelir. “Abd” kul, demek “ibâdet” kulluk etmek demektir. İnsan âbid, yani ibâdet eden Allah mâbud, yani kendisine ibâdet edilendir.

İnsan sadece şekli bilinen ibâdetler sırasında, yani sadece meselâ namaz kıklarken kul değildir, o her zaman kuldur. Doğumdan ölüme kadar, her an, her yerde ve her durumda insan kuldur. O bakımdan hadisin tercümesini “Allah’ı görüyormuş gibi kulluk etmendir; her ne kadar sen O’nu görmüyorsan da O seni görüyor” şeklinde yapmak daha uygun ve doğru olur.

Kulluğun anlamı

Buradaki “kulluk” kelimesi bazı yanlış çağrışımlar yapabilir. Ferdin hürriyetinin önemi, sağlıklı kişiliğin bağımsız olması icap ettiği, bu noktada kulluğun kısıtlayıcı olabileceği hatıra gelebilir.

Bu gibi düşünceler, çıkarı için kişiliğinden tâviz verme ve kula kul olma gibi davranışlara bakarak karşımıza çıkmaktadır. Allah’a kulluk bu tür küçültücü tavırlardan kurtulmanın da yagâne çaresidir. Çünkü bir tek kapıya, en büyük kapıya, Yüce Allah’a gerçek anlamda kul olmasını bilenler, başka kulluklardan yakalarını kurtaracaklardır. Allah’a inanan, O’na kul olan, O’nun gücünü ve kudretini bilen kimse; şöhrete, menfaate, makam ve mevkiye ve bunları sağlayacak kişilere, kapılara yüzünü dökmekten uzak kalır.

Allah’a gerçek manâda kul olmasını bilen kimse kapı kulu olmaz. Tevhid inancının tezahürü burada da görülür. Bir kafada, bir gönülde birden fazla yere kulluk duygusu yaşayamaz. Allah’a kulluk bilincini içine sindirenlerin kula kul olmaları düşünülemez. “Hakiki hürriyet kullukta kemal hâlidir” sözü bu gerçeği yansıtır.³ Böyle bir kulluk aynı zamanda bir mutluluk kaynağıdır. Çünkü bu kulluk en çok sevilen varlığa kulluktur. O’na boyun eğmedir, O’nun önünde saygı tavrı takınmadır. Bu kulluk her hangi bir çıkar için değildir. Ne dünya ne de ahiret menfaatinin bu kullukta yeri yoktur. Rabiâtü’l-Adeviye, cennet ümidi veya cehennem korkusuyla kulluk edenleri, ücretle çalışan sıradan işçilere benzetir. Kendisinin ise Allah’ın ibâdete lâayık yegâne varlık olması ve O’nu sevdiği için kulluk ettiğini belirtir. Yunus Emre benzer düşünceleri şöyle dile getirmiştir:

*Cennet cennet dedikleri bir kaç köşkle bir kaç huri
İsteyene ver sen onu bana seni gerek seni*

Bu yüksek duyguyu ve hazzı yaşayanlar, hallerinden son derece memnundurlar. Bunun hiç bitmesini istemezler. Fatih Sultan Mehmet öyle diyor:

*Zülfünün zencîrine bend eyledi şâhım beni
Kulluğundan etmesin âzâd Allah’ım beni*

Ebu Ali Dekkak’ın şu sözü önem arz eder: “Sen kimin esiri ve mülkü isen onun kulusun; eğer nefsinin esri isen nefsinin kulusun. Eğer dünyanın esiri isen dünyanın kulu ve kölesisin.”⁴

Bu söz Peygamber Efendimizin şu hadisinin yorumu gibidir: “Dirheme (paraya) kul olanın burnu yerde sürünsün, dirheme köle olan kahrolsun, kesesine esir olan hor ve hakir olsun.”⁵

*

YUNUS EMRE’DE İBADETLER

³ Bk. Kuşeyri, *Risale tercümesi*, “Hürriyet” bahsi.

⁴ Kuşeyri, *Risale tercümesi*, “Ubudiyet” bahsi

⁵ Buhari, rikak, 10; İbni Mace, zühd, 58

NAMAZ

Namaz kılmak İslâm'da ibâdetlerin en önemlisidir. Kur'an ve hadislerde namazın çokça yer aldığı görülür. Kur'an'daki ifadelerle bakarak kimileri gündelik namazın üç vakit olduğunu ileri sürmüşlerse de dinin ikinci kaynağı olan hadislerde ve Peygamber Efendimizin uygulamalarında, namazın her gün beş vakit olduğu açıkça görülmektedir.⁶

Günde beş vakit olarak her müslüman için farz olan namaz tek başına ve topluca (cemaatle) kılınabilir. Bir hadîste: **“Evinizin önünden akan bir nehir olsa, günde beş defa bu nehirde yıkansanız, üzerinizde kirden pastan hiç eser kalır mı? İşte beş vakit namaz böyledir, günahları siler süpürür.”**⁷ buyrulmuştur. Yani namaz insanın rûhunu yıkar, kalbini saf ve temiz hale getirir.⁸

Yunus Emre'nin şiirlerinde namaz ibâdetine genişçe yer verilir. Ona göre “müslümanım diyen” kişi İslâm'ın şartlarını bilir, Tanrı'nın buyruğunu tutup beş vakit namâzını kılar:

*Müsülmânım diyen kişi şartı nedir bilse gerek
Tanrı'nın buyruğun tutup beş vakit namaz kılsa gerek*

Yunus'a göre Müslüman, Allah'ın buyruğunu tutar namazını kılmadan işe başlamaz. Evindeki helâline/eşine, çoluk çocuğuna beş vakit namazı öğretir, onların da namaz kılmalarını öğütler:

*San'atın yiğregi çün namâzıymış hoş pîşe
Namâz kılan kişide olmaz yavuz endîşe
Tanlacak duru gelgil elini suya urgıl
Üç kez salâvât vergil andan bakgil güneşe
Allah buyruğun dutgil namâzın kılıp gitgil
Namâzun kılmayınca zinhâr varmagıl işe
Evinde helâline beş vakit namâz öğretgil
Öğüdün tutmazısa yazuğı yokdur boşa*

Şunu demek ister: İşlerin en iyisi namazmış. Namaz kılan kimsede kötü düşünceler bulunmaz. Sabah namazı vaktinde ayağa kalk, elini suya vur, yani abdest al, üç defa salevat getir, sonra güneşe bak (henüz güneş doğmadan), Allah'ın buyruğunu tutarak namazını kıl; namaz kılmadan önce sakın bir işe girişme. Evinde eşine de beş vakit namazı öğret, eğer senin sözünü dinlemezse senden sorumluluk kalkmış olur.

Bu şiirin devamında Yunus'un namaz konusuna ne çok önem verdiği görülür:

*Namâz kılmaz kişinin kazandığı hep harâm
Bin kızılı var ise birisi gelmez işe
Namâz kılmayana sen müsülmândur demegil
Hergiz müsülmân olmaz bağı dönmüşdür taşa
Yûnus imdi namâzun komagıl sen kıla gör
Ansızın ecel erer ömür yetişir başa*

Düzyazıya çevirelim: Namaz kılmayan kişinin kazandığı hep haramdır, onun bin tane altını da olsa hiçbir işe yaramaz. Namaz kılmayan kimseye Müslüman deme, o asla

⁶ Bkz. Buhari, iman, 34; Müslim, iman, 8, 29, 31

⁷ Müslim, mesacid, 283.

⁸ Bkz. Mehmet Demirci, *İbadetlerin İç Anlamı*, Vefa yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 58

Müslüman sayılmaz, çünkü onun kalbi taşlaşmıştır. O halde ey Yunus, sen de namazını kılmaya devam et, ihmal gösterme, ansızın ecelin gelir ve ömrün sona erebilir.

Ona göre namaz kılanlar Hakk'ın huzurundan mahrum dönmezler:

*Namâz kılan âdemîler tehî kalası değildir
Ol pâdişâh dergâhından kimseyi mahrûm eylemez*

Aşağıdaki şiirde sırasıyla beş vakit namaz üzerinde durulur:

*Tanla durup başın kaldır ellerini suya daldır
Hem şeytânın boynunu vur hem nefis dahi ölse gerek*

*Kılar isen tan namâzın Hak'la ola hem niyâzın
Âhiretde izz ü nâzın varıp anda bulsa gerek*

*Öğle namâzın kılasın her ne dilerse bulasın
Tamu'dan âzâd olasın kullar âzâd olsa gerek*

*Ol ikindiye kılanlar arı dirlik dirilenler
Onlardır Hakk'a irenler her dem anlar erse gerek*

*Akşam durur üç farîza dağca günâhun arıda
İyi amellerün sinde şem' ü çerâğ olsa gerek*

*Yatsı namazına ol hâzır hâzırları sever Kadir
İmânın eksiğin bitir imân pîş-rev olsa gerek*

*Her kim bu sözden almadı beş vakit namâzı kılmadı
Bilin müsülmân olmadı ol Tamuya girse gerek*

Yunus bu şiirinde beş vakit namazın faziletlerine kısaca değinir. Sabah namazı Hakk'a dua ve niyazdır, onu kılan âhirette şereflenecektir. Öğle namazını kıalarsan her dilediğini bulur ve cehennemden kurtulmuş olursun. İkinci namazını kılanlar arı duru bir huzura kavuşurlar. Üç rekâtlik akşam namazı dağlar gibi günahını temizler ve kabrinin aydınlık olmasını sağlar. Yatsı namazına hazırlanan kulları Kadir Mevlâ sever. Kim ki bu sözlerimi benimseyip namaz kılmazsa, Müslüman sayılmaz ve cehenneme gider.

*

Yunus Divanı'nda sadece sabah namazını konu edinen şiirler de var. Sabah namazı bilhassa yaz günlerinde uykunun da en derin zamanına rastlar. Bu şartlarda kalkıp namaz kılmak alışkın olmayanlar için biraz zahmetlidir. Ama o nispette değerli ve faziletlidir. Erken yatıp erken kalkarak zorluk yenilebilir. Gecenin sonunda, ortalık sakinken ibâdete kalkmanın ayrı bir güzelliği vardır. Hadisler göre seher vakti Allah'ın rahmet ve bereketinin yağdığı zaman dilimidir. Namazdan biraz sonra güneş doğar. Güne dua ve niyazla başlamak insanın içine ayrı bir ferahlık verir, kalan vakitlerin daha bereketli ve verimli geçmesine vesile olur.

Peygamber Efendimiz şöyle buyurur: “Yüce Rabbimiz her gece, gecenin son üçte biri kaldığı sırada dünyâ semâsına iner eder ve şöyle buyurur: “Bana duâ eden var mı, duâsına icâbet edeyim? İsteddiğini vereyim. Bana istiğfar eden var mı, onu mağfîret edeyim?”⁹ Yunus Emre sabah namazına tekaddüm eden seher vaktinin faziletinde değinirken, bu ve benzeri hadislerin anlamını şiirinin içine yedirmiştir. Manzume şöyle:

İşit sözümü ey gafîl tanla seher vaktinde dur

⁹ Buhârî, Teheccüd, 14

Öyle buyurmuş ol kâmil tanla seher vaktinde dur
İşit ne der horozunuz tanla verilir rûzunuz
Dost dergâhına dutgıl yüz tanla seher vaktinde dur
İşit sözümü ya sağır tâ terâzin gele ağır
Yalvar Çalab'ına çağır tanla seher vaktinde dur
Yatanların yatlu hâli hiç nesneye irmez eli
Seher eser rahmet yeli tanla seher vaktinde dur
Kuşlar ile durgıl bile Kıl namâzı imâm ile
Yalvar günâhın gel dile tanla seher vaktinde dur
Okuna Kur'ân u Yâ-sîn kulak urup dinleyesin
Dağca günâhın yuyasın tanla seher vaktinde dur
Okuna hadîs ü kelâm diyeler Aleyhi's-selâm
Âşık isen belli bilem tanla seher vaktinde dur
Helâl ola sana Uçmak Uçmak'da Hûrîler kuçmak
Kevser şarâbını içmek tanla seher vaktinde dur
Miskîn Yûnus aç gözünü uyar gafletten özünü
Tâ bilesin kend'özünü tanla seher vaktinde dur

Özetle şunlar söylenir: Seher vaktinin sonunda tan yeri ağarınca yani sabah namazının vakti gelince ayağa kalk, bu Peygamber Efendimizin bir buyruğudur. O saatte öten horozun ne dediğini anlamaya çalış, rızıklarınızın verildiği tan yani sabah namazı vaktinde yüzünü Dost'a / Hakk'a çevir. Ey mânen sağır olan kimse, sözümü iyi dinle; sabah namazı vaktinde Rabb'ine yalvarır, dua edersen, mahşer günü terâziyin sevap kefesi ağır gelir. O saatte yatanların hali kötüdür ve elleri bir şeye ermez, seher vaktinde rahmet rûzgârı eser, onun için o vakitte ayağa kalk. Kuşlarla birlikte kalk, sabah namazını imamın arkasında cemaatle kıl ve günahlarının bağışlanması için yalvar. O saatlerde Kur'an ve Yasin okunmalı, sen de kulak verip dinlemelisin, böylece dağlar gibi günahını yıkamış olursun. Peygamber Efendimizin hadisleri ve güzel sözler de okunabilir, bu sırada salât ü selâm getirilmeli. Sen Hak âşığı isen belli olur, o saatte ayağa kalk. Sonuçta ayrıca sen cennete lâıyk olursun, orada hurilerle kucaklaşıp ve Kevser şarabını içersin. Ey Yunus sen de gözünü aç ve gafletten uyan ki kendi özünü bilesin.

Doğrudan sabah (erte) namazını konu alan bir şiir şöyledir:

Sana derim ey velî dur erte namâzına
Eğer değilsen ölü dur erte namâzına
Ezân okur müezzin çağırır Allah adın
Yıkma dînin bünyâdın dur erte namâzına
Ağar pervâze kuşlar tesbih okur ağaçlar
Himmet alan kardaşlar dur erte namâzına
Namâzı kıl zikr eyle elin götür şükreyle
Öleceğin fikreyle dur erte namazına dinin temelini

Ey dostum sana söylüyorum, eğer ölü değilsen sabah namazını kılmak için kalk. Müezzin ezan okuyup Allah adını söyleyince, sabah namazına kalk ki dinin temelini yıkmayasın. O vakitle kuşlar uçmaya başlar, ağaçlar Allah'ı zikir ve tesbih eder; ey himmet alan arkadaşlar siz de sabah namazına kalkın. Namaz kılarak Hakk'ı zikreyle, elini değıdirdiğin her nimet için şükret; öleceğini düşün ve sabah namazına kalk.

İBADETTE İLÂHÎ AŞKA

Dinin dört temel unsuru vardır: İman, ibâdet, muâmelât, ahlâk. Bu dördü birbirini tamamlar ve herhangi biri eksik olduğu takdirde dinden beklenen amaç gerçekleşemez. “Namaz hayasızlıktan ve kötülükten alıkor”¹⁰ âyeti gayet açıktır. Buna göre namazın aynı zamanda ahlâkî bir sonucu var demektir. Beş vakit namazını kıldığı halde yalan söyleyen, işine hile katan, kul hakkını gözetmeyen kimsenin ciddî bir ârızası var demektir.

Başta gördüğümüz Cibril Hadîsindeki “ihsan” kavramı, belirttiğimiz üzere, dînin ahlâk boyutuna işaret eder. Allah’ı görüyormuş gibi yaşayan kimse, O’nun istemediği şeyleri yapmayacaktır. “Namaz mü’minin mîrâcıdır”¹¹ hadîs-i şerîfi “ihsan” kavramını teyit eder. Mîrâç, arada hiçbir şey bulunmaksızın Allah’ın huzurunda olmaktır. Bu hâlî yaşamak ve bu bilince erişmek dînî-mânevî hayatta ne büyük mazhariyettir.

Namazın bir adı da “zikir”dir. Az önce sözünü ettiğimiz âyetin devâmında “Allah’ı zikir, yani O’nu anmak en büyük ibâdet” buyrulur. Ayrıca “Beni anmak için namaz kıl”¹² denir. Buna göre bütün ibâdetlerde olduğu gibi, özellikle namazda nihâî gaye kullukta kemâle ererek gerçek tevhidi idrak etmek ve Hak’ta fânî ve O’nunla bâkî olmaktır.

Yunus Emre tasavvuf düşüncesinin bir temsilcisi ve tercümanıdır. Tasavvufun iki boyutu dikkati çeker: 1-Ahlâk güzelliği, 2.Ruhî-mânevî gelişme ve bunun doğurduğu haz. Önceleri fazla ibâdet etmek, âhiret endişesiyle dolu olmak şeklinde ve tamâmen uygulamaya yönelik bir görünüm taşıyan zühed ve tasavvufun, zamanla teorik tarafı da gelişmiştir. Zikir ve tefekkürle uğraşan, içe dönük bir yoğunlaşma yaşayan sûfinin gönül gözünün açılmasıyla ulaştığı bir takım sonuçlar olmuştur. Ahlâk eğitimi ve ruhî olgunlaşmayla “mükâşefe” ve “müşâhede” denen ve öteleye âlemine uzanmayı yansıtan ruh halleri yaşanır. Sonunda “mârifet”, “irfan” ve “hikmet” adıyla anılan bir gönül bilgisi gelişir. Bunun sonucunda kişi daha ahlâklı bir kimse olduğu kadar, aynı zamanda kendini her an Hakk’ın huzurunda hissedecek bir ruhi-mânevî olgunluğa erişme imkânına kavuşur. Bu halin “zikr-i dâim” ve salât-ı dâime” gibi isimleri vardır ki devamlı zikir ve devamlı namaz hâlinde olmak demektir. İşte Yunus Emre’nin ibâdet ve namaz anlayışı tam da bu şekildedir.

*

İnsanın bir bedeni bir ruhu olduğu gibi, dinin de bir zâhiri bir de bâtını vardır. Sadece ruh ve sadece bedenle “insan” olunmaz. İbadetler de böyledir. Meselâ namazın, orucun, zekâtı, haccın görünen şekli yanında bir de mânevî boyutu mevcuttur. Şekil yönü, bu mânâyı kazanmak için ortaya konmuştur.

Şekil, göze hitap eder, somuttur, daha kolay fark edilir, mekaniktir. Mânevî boyut daha derinde, içte, bâtındadır. Onu kazanmak, canlı tutmak daha zordur. Kişinin kendi içinde, kalbinde, ruhunda yer tutar, hatta kendisiyle Rabbi arasında cereyan eden bir mâhiyete sâhiptir. Daha somut ve kolay oluşundan dolayı, ibâdetlerin şekkini yerine getirmekle yetinme tehlikesi vardır. Bu durum başka ciddi bir tehlikeye yol açar: Riyâ.

Riyâ, herhangi bir şeyi, iyiliği, ibâdeti gösteriş için yapmak demektir. Allah’ın hoşnutluğunu kazanmak gâyesiyle değil de, insanların takdîrini kazanmak için, “Aman ne iyi insan, ibâdetine düşkün insan” denilmesi için yapmaktır. Riyâ ve gösteriş, dinde “gizli şirk” sayılmıştır. Bilindiği gibi şirk, Allah’a ortak koşmak anlamına gelir. İşte riyâkârlık bir nevî bunun gizli yapıları demek oluyor.

Namazın mîrâç bilinciyle edâ edilmesi beklenir, gösteriş için kılınan namazdan bir hayır gelmez, aksine riyâ ile namaz kılınan yeri cehennemdir:

¹⁰ Ankebut, 29/45

¹¹ Bkz. Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur’an Dili*, IV, Yûnus sûresi 10. âyetin tefsiri

¹² Taha, 20/14

*Kılarsın riyâ namâz yazığın çok hayrın az
Dinle neye varur söz Cehennem'de yatarsın*

Yunus bu konuda tevâzu gösterip kendi şahsında gösterişli tipleri eleştirir:

*Takındum şeyhlik adın kodum ma'sûk tâ'atın
Verdim nefsün murâdın kanı Hakk'ıla bâzâr*

*Yayıldı Yûnus adı suçdur cümle tâ'atı
Çalab'um inâyeti suçun geçüre meğer*

Kendisini derleyip toparlayan, Hakk'a gerçekten iman ve O'nun birliğini tasdik eden kimsede bir tür şirk olan kimsenin ibâdetinde riyâ bulunmaz:

*Uş ben beni cem' eyledim ol dosta îmân eyledim
Birliğine kıldum kâmet riyâ tâ'at nemdür benim*

Riyânın zıddı ihlâstır. İhlâsın sözlük anlamı, saf katışıksız olmak, ulaşmak, kurtulmak demektir. Dînî terim olarak ise ihlâs riyâ, gösteriş, şirk ve reklâmcılıktan kaçınmaktır. Bir şeyi Allah için, sâdece Allah'ın hoşnutluğunu amaçlayarak yapmaktır. Bütün ibâdet ve davranışlarımızda, başka bir maksatla değil, sâdece Allah rızâsı için hareket etmektir. İhlâs ibâdetlerin olmazsa olmazıdır. Yunus Emre ihlas konusuna çok önem verir, cennet için kulluk etmeyi bile ihlâsa aykırı görür: (Beyit açıklanacak)

*Tâ'at kılan uçmağışün dîn tutmayan Tamu için
Ol ikiden fârig olur neye benzer bu işâret*

Sadece şekle takılıp da Hak âşıklarını eleştirenlere verdiği cevapta da ibâdette ihlasın önemine değinir:

*Bana namâz kılmaz diyen ben kılarımm namâzımı
Kılarısam kılmazısam ol Hak bilir niyâzımı
Hak'dan artuk kimse bilmez kâfir müselmân kim dürür
Ben kılaram namâzımı Hak geçirirse nâzımı*

Yaptığı ibâdetle güvenmek de ihlasa aykırıdır:

*Orucuna güvenme namâzuna dayanma
Cümle tâ'at tak olur nâz u niyâz içinde
Rûkû sücûda kalma ameline dayanma
İlm ü amel gark olur nâz u niyâz içinde*

İhlâslı, samîmî ibâdet ve taatın asıl amacı bütün varlığı ile Hakk'a yönelmek, O'ndan başka her şeyden gönül alakasını kesmektir. Bu tür ilgiler bir tür put sayılır. İçindeki putları kıramayan kimsenin bütün ibâdeti boşa gider:

*Sımasan (kırmasan) putun nefsün abes kamu tâ'atün
Anı sîmağa çâre hele şimdi buldum ben*

*

Namazın, orucun, haccı, zekâtın ahlâkî sonuçları olacaktır, olmalıdır. Bu gerçekleşmediği takdirde o ibâdetler bir robot mekanikliğinden öte değer taşımaz. Başta geçen hadhatırlayalım: “Evinizin önünden akan bir nehir olsa, günde beş defa bu nehirde yıkansanız, üzerinizde kirden pastan hiç eser kalır mı? İşte beş vakit namaz böyledir, günahları siler süpürür.”¹³ deniyordu. Yani namaz insanın rûhunu yıkar, kalbini saf ve temiz hale getirir yani ahlâkını güzelleştirir.

¹³ Müslim, mesacid, 283.

Oruçla ilgili şu hadîs-i şerif dikkat çekicidir: "Kim ki yalan söylemeyi ve yalanla iş görmeyi bırakmazsa yüce Allah o kimsenin yemesini içmesini bırakmasına hiç değer vermez, Allah'ın böyle bir oruca ihtiyacı yoktur."¹⁴ Karşılıksız vermek ve cömert olmak Allah'ın sıfatı, karşılık beklemek ve cimrilik ise insan nefsinin özelliğidir. Zekât veren veya yardımda bulunan kimse nefsin bu özelliğinden uzaklaşıp, Allah'ın sıfatına yaklaşır. Böylece "Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanarak" yüksek erdem sâhibi olur.

Hac görevini yerine getiren kimse âdeti yeni ve daha güzel bir hayâta doğar gibidir. Meselâ şeytan taşlarken kendisinde var olan nefsânîyeti, büyülenmeyi ve süflî duyguları taşıyıp ezdiğine inanır. Böylece tertemiz hale geldikten sonra Kâbe'yi tavaf etmesini, arşın etrafında dönen meleklerle benzettir, yani âdeti meleklerleştir. Kötü huylar ve çirkinliklerle hac yolunu tutan kimse, bu olumsuzlukları bırakıp, günah kirinden arınmış halde evine dönemezse gerçek anlamda hacetmiş sayılmaz. Onun sâdece adı "hacı"dır. Asıl amaç, anlatılmaya çalışılan şekilde hac ibâdetini yerine getirmek olmalıdır.

Ahlâklı insan sevecendir, herkesle iyi geçinir, gönül kırmaz, Yunus'un dediği gibi:

*Bir kez gönül yıkdınisa bu kıldığın namâz değil
Yitmiş iki millet dahı elin yüzün yumaz değil*

*Ak sakallu pîr koca bilmez ki hâli nice
Emek vermesin hacca bir gönül yıkarısa*

*Düriş kazan ye-yedir bir gönül ele getir
Yüz Ka'be'den yeğrekdir bir gönül ziyâreti*

Lâyıkıyla namaz kılan Müslüman farklı fikirlere anlayış göstermelidir:

*Namâz kılarım deyüben münkir gelmen dervîşlere
Eger bin yıl kılarısan kendü duân yarlıgamaz*

Namaz için alınan abdest sadece dış temizliği değil aynı zamanda kötü huyları da temizlemeye vesile olmalıdır:

*Su ne kadar arıda çün yavuz hûyun bile
Meger bizi pâkeide Hak'dan inâyetümüz*

Bir elbiseye kan bulaşınca yıkamayınca temizlenmiş olmaz. Gönülünü kirden pastan temizlemeyen kimsenin namazı namaz sayılmaz. Nedir gönül pası? Her türlü öfke, kin, kıskançlık, bencillik, kibir, gurur gibi kötü huylardır:

*Bir dona kan bulaşıcak yumayınca mismil olmaz
Gönül pası yunmayınca namaz edâ olmayısar."*¹⁵

Yunus'a göre namaz insanı yüksek tefekküre götürmelidir:

*Namâzı kıl zikr eyle elin götür şükr eyle
Öleceğin fikr eyle dur ırte namazına*

*

Yunus Emre'ye göre her türlü ibâdetin, kulluk görevlerinin, ahlâki davranışların nihai amacı ilâhî aşktır. Onun ibâdeti sevgi kulluğudur. O beş vakit namazını kılan biridir, namazının amacı Allah'a ulaşmak ve O'nun aşk deryasında gark olmaktır:

Ne du'â kılam ne selâm ne zikr ü tesbîh kılam

¹⁴ Buhari, savm, 8

¹⁵ *Yunus Emre Divanı* (M.Tatçı), 24. şiir. Beytin yorumu için bk. Mehmet Demirci, *Yunus'ta Hak ve Halk Sevgisi*, H yayınları, İstanbul, 2020, s. 137

Bu beş vakt namâzumı aşkun gâret eyledi

Îlâhî aşkla dolup taşan kimse, kendini hep Allah'ın yanında, huzurunda hissedeceği için bir bakıma sürekli namaz hâlinde (salât-ı dâime) sayılır:

*Aşk îmâmdur bize gönül cemâ'at
Kıblemüz dost yüzi dâimdür salât*

Bu seviyeye çıkan kimsenin artık namazın şekline ihtiyaç duymayacağı sonucunu çıkarmak, Yunus Emre'yi bütün yönleriyle bilmekten kaynaklanan ucuz bir görüş olur.

Namaz gusül, oruç ve hac ibâdetlerini sadece şekil yönünden ele alıp, onların derûnî yönlerini kavramamak bir eksikliktir, Hak âşıkları bu perdeye takılıp kalmazlar:

*Oruc-namâz gusl u hac hicâbdır âşıklara
Âşık andan münezzeh hâssü'l-havâs içinde*

İnsanların tertemiz bir âşekilde mescitlerde namaz kılması, Hakk'ın huzurunda saf tutmaları aşk ve şevkle Alla'a şükran ifâdesidir.

*Mescid medrese olduğu pâk cemâ'at kılındığı
Halâyıklar sâf durduğu aşk şükrânesidür zire*

Yunus mescitlerde çokça ibâdet ederek, aşk ateşine yandığını ve gayeye eriştiğini dile getirir:

*Mescidde medresede çok ibâdet eyledim
Aşk odına yanuban andan hâsıla geldim*

Yunus Emre'nin anlayışına göre, bir daha tekrar edelim, kendi benliğinden geçip Hak'ta fani olmak esastır:

*Tanla durup başın kaldır ellerini suya daldır
Hem şeytânın boynunu vur hem nefis dahi ölse gerek*

Onun namaz anlayışı tam da bir mîraç atmosferine yol açacak noktadadır:

*Bir sûret gördü gözüm secdeye vardı yüzüm
Yıkıldı tertibleiüm zühdümü mât eyledi*

“Yunus Emre'ye göre okumaktan, bilmekten ve çok tâat kılmaktan (ibâdet etmekten) gaye ‘eri hak’ bilmektir. Eri hak bilmek, insân-ı kâmilin hakikatine vâkıf olmaktan kinâyedir.”¹⁶

*Okudum bilim deme çok tâ'at kıldım deme
Eri Hak bilmezisen abes yere yelmekdür*

Kâmil kimseleri anladığı şekilde bir ibâdet anlayışına sâhip değilsen, yani ibâdetin seni ahlâklı, faziletli kılmıyorsa, bunun devamı olarak Hak aşkına ulaştırmıyorsa, nefsinin arıtıp kendinden fani Hak'la bâki olamıyorsan boş yere koşturup durmuş olursun.

Gaye bu seviyeye ulaşmaya çalışmaktır. Bu seviyeye erişemiyorum diye ibâdeti, namazı bırakmak da doğru değildir. Gaye ona ulaşmak olursa ve içtenlikle devam edilirse, bir gün mutlaka yakalanabilir. En azından şunu yapabiliriz: Namazı sadece bedenimizle değil, bütün mânevî melekelerimizle; aklımız, zihnimiz, gönümüz ve rûhumuzla kılmaya çalışmalıyız.

¹⁶ Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Divanı İnceleme*, H yayını, İstanbul, 2008, s. 199

Gönül ehli şöyle diyor: Önünde beklediğiniz kapıyı cevap almak için çalınız. Cevap gelmeyince vazgeçen muhtaç değil demektir. Bu durumda ev sâhibi ona ilgi göstermez. Bu yüzden namaz terkedilirse mânevî kayıp büyük olur.¹⁷

Sonuç olarak Yunus Emre'nin ibâdetlerin yerine getirilmesi konusunda son derece hassas olduğu görülür. Ancak onun anlayışına göre ibadetler sadece şekilden ibaret değildir. Onların bir de iç anlamı, derûnî yönü ve ahlâkî sonuçları vardır. Bunu sağlamayan ibadetin bir değeri yoktur. Asıl önemlisi ise ona göre ibadette son nokta yapılan kulluk görevlerinin insanı ilâhî aşka yol bulacak bir çizgiye ulaştırmasıdır.

(Bu makale *YUNUS EMRE KİTABI*nda çıkmıştır. Editörler, Mehmet Akkuş-Vahit Göktaş, İlahiyat, Ankara, 2022, ss. 115-127)

¹⁷ Bkz. Mehmet Demirci, *İbadetlerin İç Anlamı*, Vefa yayıncılık, İstanbul, İstanbul, 2013